

КОМПЕТЕНТНІСНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті розглядається феномен «компетентність майбутнього фахівця». Розкрито різні наукові підходи до визначення сутності цього феномена. Подана класифікація компетентностей майбутніх фахівців (науково-пізнавальна, саморозвитку, професійна, комунікативна, полікультурна, соціальна, інформаційно-технологічна). Виявлено структуру компетентності майбутнього фахівця (цінності та етичні норми; емоції, знання, пізнавальні вміння, практичні вміння).

Ключові слова: *компетентність, система компетентностей, структура компетентності.*

В статье рассматривается феномен «компетентность будущего специалиста». Раскрыты разные научные подходы к определению сущности данного феномена. Представлена классификация компетентностей будущих специалистов (научно-познавательная, саморазвития, профессиональная, коммуникативная, поликультурная, социальная, информационно-технологическая). Выявлена структура компетентности будущего специалиста (ценности и этические нормы, эмоции, знания, познавательные умения, практические умения).

Ключевые слова: *компетентность, система компетентностей, структура компетентности.*

In the article the phenomenon of "competence of future specialists" is considered. The different scientific approaches to the definition of the phenomenon are found out. The classification of the competences of future specialist (scientific-cognitive, self-development, professional, communicative, multi-cultural, social, information technology) is represented. The structure of the competence of future specialist (values and ethics, emotions, knowledge, cognitive skills, practical skills) is revealed.

Keywords: *competence, the system of competences, the structure of competence.*

Постановка проблеми. Однією з найактуальніших проблем професійної підготовки студентів у Європейському Союзі та в Україні є розробка системи компетентностей фахівців. Ця проблема пов'язана з такими пріоритетними науковими завданнями, як оптимізація професійного становлення особистості,

формування у неї гуманістичних цінностей, здатності до самовдосконалення в творчості, втілення своєї унікальності в інноваційних продуктах діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Окреслена проблема розглядалася в таких напрямках, як висвітлення методології професійної освіти (В. Андрущенко, В. Гриньова, І. Зязюн, В. Кремень), вивчення теоретичних засад компетентнісного підходу (Н. Бібік, Н. Кузьміна, А. Маркова, О. Пометун, О. Савченко), розкриття організаційно-технологічних аспектів формування компетентностей особистості (І. Зимня, Н. Кічук, М. Князян, А. Хуторський, М. Чошанов). Однак, проблема класифікації компетентностей та виявлення структури цього феномена потребують ґрунтовнішого дослідження.

Мета статті: проаналізувати сучасні підходи щодо сутності феномена «компетентність майбутнього фахівця», виявити ключові компетентності, котрі доцільно формувати у студентів на етапі їхньої професійної підготовки, та подати структуру компетентності.

Виклад основного матеріалу. Кваліфікаційно-функціональний підхід, що склався традиційно в педагогічній науці, останнім часом переосмислюється в напрямку висунення окремих компетентностей, які відзначаються не лише змістовим та процесуальним, але й особистісно-етично-ціннісним навантаженням. Вивчення психолого-педагогічних джерел [2-11] свідчить, що проблема класифікації компетенцій та компетентностей майбутнього фахівця є однією з найдосліджуваних та, поряд з цим, найдискусійнішими.

Так, в науково-педагогічній літературі існує декілька поглядів щодо видів компетентності вчителя. Н. Кузьміна запропонувала таку систему: спеціальна (охоплює сферу дисципліни, яка викладається), методична (що віддзеркалює способи формування знань, умінь і навичок в учнів), психолого-педагогічна (сфера мотивів, здібностей, спрямованості особистості школярів), аутопсихологічна (відбиває рефлексію педагогічної діяльності). В смисловому полі цього підходу означені вище види компетентності диверсифікуються за пріоритетними сегментами професійно-педагогічної діяльності вчителя, що

відбивають її спрямованість на навчальний, методичний матеріал, на учнів та на себе.

Окрім цього, існує ціла низка наукових позицій щодо правомірності визначення того чи іншого виду компетентності педагога. Так, Г. Коджаспірова і О. Коджаспіров виокремлюють загальнокультурну, професійну й соціальну компетентності, де загальнокультурна компетентність це – певний рівень освіченості, який є достатнім для самоосвіти й самостійного розв'язання пізнавальних проблем й визначення власної позиції; професійна компетентність – володіння вчителем необхідним обсягом знань, умінь і навичок, що визначають сформованість його педагогічної діяльності, педагогічного спілкування й особистості як носія певних цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості; соціальна компетентність – соціальні навички (обов'язки), що дозволяють людині адекватно виконувати норми й правила життя у суспільстві [3].

Дещо інше бачення цієї проблеми подане в роботах В. Кричевського, який виокремлює такі види компетентності, як функціональна (характеризується професійними знаннями та вмінням їх застосовувати на практиці), інтелектуальна (реалізується в здатності аналітично мислити й реалізовувати комплексний підхід до виконання обов'язків), ситуативна (дозволяє діяти відповідно до конкретики ситуації), соціальна (передбачає наявність комунікативних та інтегративних здібностей) [6]. Така класифікація видів компетентності відображає соціально-особистісну мобільність фахівця, його здатність активно діяти у якнайширшому спектрі функцій.

Проекція різних наукових позицій [4-10] на площину професійної підготовки майбутнього фахівця дозволяє здійснити загальний перелік компетентностей, що розглядаються в науці як цілі: компетентність саморозвитку, компетентність особистісного самовдосконалення, методологічна, соціальна, соціально-психологічна, соціально-трудова, навчально-пізнавальна, психологічна, ціннісно-сміслова, прогностична, рефлексивна, культурна, загальнокультурна, полікультурна, комунікативна, інформаційна, професійна, професійно-

управлінська, професійно-комунікативна, професійно-педагогічна, психолого-педагогічна, політична, економічна, правова компетентності тощо.

Широка диверситивність компетентностей майбутнього фахівця пояснюється різними класифікаційними базами, які виступають науковим підґрунтям для виокремлення тих чи інших груп компетентностей. Дослідження цих класифікаційних баз дозволяє стверджувати, що вони відрізняються обсягом охоплення видів професійної діяльності.

Порівняльний аналіз різних наукових підходів свідчить, що компетентності, окреслені дослідниками в межах тієї чи іншої класифікаційної бази, перехрещуються в таких аспектах, як соціальна взаємодія у полікультурному світі, комунікація, накопичення й опрацювання інформації, саморозвиток, ефективне професійне самовтілення. Саме це й обумовлює необхідність звернення до категорії ключових компетентностей майбутнього фахівця, які в узагальненому вигляді концентрують у собі та сприяють розвитку інших супутніх компетентностей, що визначають прикінцеву ефективність спеціаліста в його особистісній та професійній життєдіяльності. Ми дотримуємося рекомендацій Ради Європи щодо необхідності виокремлення таких основних груп ключових компетентностей, як соціально-політична, полікультурна, комунікативна, інформаційна, компетенція саморозвитку.

Важливим науково-методологічним орієнтиром, який дозволяє конкретизувати авторську позицію, виступило положення експертів ОЕСР [11] відносно основних категорій ключових компетентностей (автономна дія, інтерактивне застосування засобів, вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах). Відповідно до цієї класифікації компетентностей особливої ваги набувають пізнавальні вміння майбутнього фахівця (вміння навчатися, орієнтуватись у навколишньому середовищі, планувати власну діяльність, аргументувати свої погляди, оцінювати, аналізувати, узагальнювати інформацію, дії, вчинки), що зумовлює необхідність виокремлення такої ключової компетентності, як науково-пізнавальна.

Узагальнюючи означені наукові позиції щодо необхідної та достатньої сукупності ключових компетентностей сучасного фахівця, подамо узагальнене уявлення про систему цих компетентностей: науково-пізнавальна, саморозвитку, професійна, комунікативна, полі культурна, соціальна, інформаційно-технологічна.

З метою висвітлення внутрішньої структури означених компетентностей видається за необхідне дослідити наукові підходи щодо диференціації термінів «компетенція» і «компетентність». Вивчення наукових джерел з означеної проблеми свідчить про те, що на сьогодні існує декілька поглядів як на сутність означених термінів, їхню внутрішню структуру, так і на систематизацію компетентностей у їхній проекції на конкретний фаховий напрям.

Дослідження сутності поняття «компетентність» за довідковими джерелами виявило, що в лінгвістичних словниках (зокрема, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови») воно розуміється як властивість того, «який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. // Який ґрунтується на знанні, кваліфікований» [1, с. 445]. У професійно-педагогічних словниках [7-9] подається розгорнутіше визначення поданої дефініції. Так, компетентність розглядається як міра відповідності знань, умінь і досвіду певного фахівця реальному рівню складності професійних проблем, що ним розв'язуються. При цьому наголошується, що термін «компетентність», на відміну від терміна «кваліфікація», окрім суто професійних знань та вмінь, охоплює також такі якості фахівця, як ініціатива, співробітництво, комунікабельність, здатність працювати у групі, вміння навчатися, логічно мислити, відбирати та використовувати інформацію, оцінювати результативність власної діяльності. Аналіз цього визначення дозволяє стверджувати, що в ньому накреслено деякі елементи структури феномена «компетентність», наприклад, здатність отримувати й опрацьовувати інформацію, а також оптимально використовувати набуті знання у професійній діяльності (когнітивно-гносеологічний аспект); фахово орієнтовані вміння (праксеологічний аспект);

спілкування, взаємодія (комунікативний аспект); самооцінка ефективності власної діяльності (рефлексивний аспект) тощо.

М. Чошанов, розкриваючи структуру поняття «компетентність», підкреслює першочерговість визначення таких її складових частин, як мобільність знання (не лише досконале володіння певною інформацією, а також готовність до її актуалізації та використання при розв'язанні проблем), гнучкість методу (застосування оптимального методу розв'язання проблеми), критичність мислення (аргументований вибір найбільш найефективнішого засобу) [10].

Проведене нами дослідження різних наукових позицій дозволяє окреслити структурні компоненти такого феномена, як «компетентність»:

– гностичний компонент, який передбачає володіння певною сукупністю знань, що актуалізуються у професійній діяльності в межах тієї чи іншої компетентності;

– інформаційно-опанувальний, який виявляється у вміннях накопичувати, обробляти та втілювати відповідно до власної концепції всю необхідну інформацію;

– процесуальний компонент, що містить вміння практичної реалізації свого задуму, ідеї, проекту, впровадження авторських технологій, розв'язання професійних завдань, самовтілення у продукті своєї праці;

– інтерактивний компонент, спрямований на встановлення позитивної соціальної взаємодії з метою вирішення професійних завдань;

– особистісний, який орієнтований на оволодіння та виявлення у професійній діяльності соціально доцільних норм, цінностей, мотивів.

Чітка логічна організація компонентів ключових компетентностей є представлена у визначенні, запропонованому експертами програми DeSeCo («Визначення та відбір компетентностей: теоретичні та концептуальні засади»): компетентність є «здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати висунуті завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації (поєднанні) взаємовідповідних пізнавальних відношень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та

вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії» [11, с. 6]. Здійснивши структурування означених елементів, науковцями була отримана така структурно-логічна схема цього феномена: знання, пізнавальні вміння і навички, практичні вміння і навички, ставлення, емоції, цінності та етичні норми, мотивація. З огляду на цілісність та системність означеного підходу, його спроможність охопити в структурі компетентності всі необхідні та достатні грані особистісного та професійного самовиявлення фахівця в сучасній інформаційній цивілізації, характерними рисами якої є полікультурність, поліетнічність та багатомовність, ми у запропонованій концепції компонентно-структурного складу компетентності дотримуємося саме цього підходу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, на основі дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду побудови метасистеми компетентностей майбутнього фахівця та мікросистеми внутрішніх компонентів кожної компетентності ми розглядаємо подані нижче положення як вихідні для побудови компетентнісної моделі майбутнього фахівця: ключовими компетентностями для спеціаліста будь-якого фаху виступають науково-пізнавальна, професійна, комунікативна, полікультурна, соціальна, інформаційно-технологічна та компетентність саморозвитку; структуру кожної з означених компетентностей представлено такими компонентами, як мотивація; цінності та етичні норми, ставлення, емоції, знання, пізнавальні вміння і навички, практичні вміння і навички. Перспективи дослідження цієї проблеми полягають у створенні ефективних моделей формування окреслених ключових компетентностей у спеціалістів будь-якого фаху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Гриньова Валентина Миколаївна. – Харків, 2000. – 416 с.

3. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 176 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: Колективна монографія / Колектив авторів: Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І., Овчарук О. В., Паращенко Л. І., Пометун О. І., Савченко О. Я., Трубачева С. Е. / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
5. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі: Монографія / О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Н. В. Кічук, Я. В. Кічук, М. О. Князян, С. О. Рябушко, Є. А. Улятовська / За ред. Н. В. Кічук. – Ізмаїл: ІДГУ, 2007. – 236 с.
6. Кричевский В. Ю. Очерки истории и теории управления образованием / В. Ю. Кричевский / Санкт-Петерб. гос. ун-т пед. мастерства. – СПб.: СПб ГУПМ, 2001. – 166 с.
7. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич. – Мн.: «Современное слово», 2005. – 720 с.
8. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. М. Бим-Бад; Редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.
9. Професійна освіта: Словник: Навчальний посібник / Уклад. С. У. Гончаренко та ін. / За ред. Н. Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
10. Чошанов М. А. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения / М. А. Чошанов // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 21-29.
11. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft) // www.kaapeli.fi/~vsvy/eaqa/policy/b/DeSeCo.doc.